

ROMANUL DE DRAGOSTE

HONORÉ DE BALZAC

ADIO

Honoré de BALZAC

Adio

Traducere de Elis Buşneag

*Adieu!,
1830*

Wm. B. Hall

Cuprins

ADIO

Addenda

Prințului Frédéric Schwarzenberg.

DE BALZAC.

ADIO

— Haide. Deputat al centrului, înainte! Trebuie să iuțim pasul dacă vrem s-ajungem la masă odată cu ceilalți. Sus piciorul! Saltă, marchize! Așa, vezi că poți? Sari brazdele ca un adevărat cerb!

Cuvintele acestea erau rostite de un vânător așezat liniștit la marginea pădurii de lângă L'Ile-Adam, și care isprăvea de fumat o havană așteptându-și tovarășul, cu siguranță rătăcit de mai multă vreme în desișul pădurii. Alături de el, patru câini gâfâind priveau ca și el personajul căruia i se adresa. Ca să înțelegem mai bine cât de zeflemitoare erau aceste alocuțiuni repetate la intervale, trebuie să spunem că vânătorul era un bărbat gras și scund, al cărui pântec proeminent trăda o corpolență cu adevărat ministerială. Pășea așadar anevoie peste brazdele unui vast câmp de curând secerat, a cărui miriște îi îngreuna teribil mersul; apoi, ca un surplus de durere, razele soarelui, care-i cădeau pieziș peste față, îi adunau pe obraji mari broboane de sudoare. Preocupat să-și mențină echilibrul, el se apleca ba în față, ba înapoi, imitând astfel salturile unei căruțe greu hurducate. Ziua aceasta era una dintre acelea care, în timpul lunii septembrie, termină coacerea strugurilor prin călduri ecuatoriale. Timpul vestea o furtună. Deși, până la pâcla întunecoasă de la orizont se întindeau

încă mari spații senine, fâșii de nori aurii alergau cu o înspăimântătoare iuțeală, așternând, de la vest la est, o ușoară perdea cenușie. Vântul neacționând decât în straturile înalte ale văzduhului, atmosfera comprima spre depresiuni aburii fierbinți ai pământului. Împrejmuită de pădurea înaltă care-o lipsea de aer, vâlceaua străbătută de vânător avea temperatura unui cuptor. Dogoritoare și tăcută, pădurea părea însetată. Păsările și insectele amuțiseră, iar crestele arborilor abia se înclinau. Persoanele care mai păstrează vreo amintire din vara anului 1819 vor înțelege cu siguranță chinurile bietului demnitar, care transpira sânge și apă ca să-l ajungă din urmă pe tovarășul său zeflemitor. În timp ce-și fuma havana, acesta calculase, după poziția soarelui, că putea fi în jurul orei cinci seara.

— Unde dracului ne aflăm? zise dolofanul vânător, ștergându-și fruntea și sprijinindu-se de un copac de câmpie, cam în fața tovarășului său; căci nu mai avea forță să sară peste șanțul larg care-i despărțea.

— Pe mine mă întrebi? răspunse râzând vânătorul întins în ierburile înalte și galbene care împrejmuiiau dâmbul. Zvârli mukul havanei în șanț și exclamă: Mă jur pe Sfântul Hubert că n-o să mă mai aventurez niciodată într-un loc necunoscut cu un magistrat ca tine, dragul meu d'Albon, vechi coleg de școală!

— Dar bine, Philippe, tu nu mai pricepi franțuzește? Cu siguranță, ți-ai pierdut umorul în Siberia, răspunse bărbatul corpolent, aruncând o privire fals dureroasă spre un stâlp indicator aflat la o distanță de vreo sută de pași.

— Am înțeles! răspunse Philippe care-și luă pușca, se ridică brusc, se avântă dintr-un salt în câmpie și alergă spre stâlp.

— Pe aici, d'Albon, pe aici! Stânga-mprejur! strigă el către tovarășul său indicându-i printr-un gest o largă șosea pietruită. Drumul de la *Baillet spre l'Ile-Adam!* reluă el, așa că vom găsi în direcția asta și calea spre

Cassan, care trebuie să se ramifice din șoseaua ducând spre l'Île-Adam.

— Just! colonele, zise domnul d'Albon repunându-și pe cap șapca cu care-și făcuse vânt.

— Înainte deci, onorabile consilier, răspunse colonelul Philippe fluierând câinii care păreau că începuseră să asculte mai degrabă de el decât de magistratul căruia îi aparțineau.

— Știi, domnule marchiz, reluă militarul zeflemitor, că mai avem mai mult de două leghe de făcut? Satul pe care-l zărim în depărtare trebuie să fie Baillet.

— Sfinte Sisoe! exclamă marchizul d'Albon, du-te la Cassan, dacă îți face plăcere, dar te vei duce singur. Eu prefer să aștept aici, în ciuda furtunii, un cal pe care mi-l vei trimite de la castel. Ți-ai bătut joc de mine, Sucy. Trebuia să facem o mică și plăcută partidă de vânatoare, să nu ne îndepărtăm de Cassan, să vânăm fie ce-o fi prin locurile cunoscute. Asta-i! În loc să ne distrăm, m-ai alergat ca pe un ogar de la ora patru dimineața, fără să fi mâncat nimic altceva la dejun decât două cești cu lapte! Ah! Dacă o să ai vreodată un proces la Curte, te voi face să-l pierzi, oricâtă dreptate ai avea.

Vânătorul descumpănit se așeză pe una dintre pietrele de hotar de la poalele indicatorului, se debarasă de pușcă, de tolba goală și oftă îndelung.

— Franță! Iată-ți deputații! exclamă râzând colonelul de Sucy. Ah! Bietul meu d'Albon, dac-ai fi fost ca mine, șase ani în fundul Siberiei...

Nu termină și-și înălță ochii spre cer, de parcă nefericirile sale erau un secret între Dumnezeu și el.

— Haide! La drum! adăugă apoi. Dacă stai jos, ești pierdut.

— Ce vrei, Philippe, este o atât de veche deprindere la un magistrat! Pe cuvânt de onoare, nu mai pot! Și măcar de-aș fi-mpușcat vreun iepure!

Cei doi vânători alcătuiau un contrast destul de rar. Demnitarul avea patruzeci și doi de ani și nu arăta mai

mult de treizeci, în timp ce militarul, în vârstă de treizeci de ani, nu părea să aibă mai puțin de patruzeci. Amândoi erau decorați cu rozeta roșie, simbol al ofițerilor Legiunii de Onoare. Câteva șuvițe de păr negru stropit cu alb, ca aripa unei coțofene, ieșeau de sub cascheta colonelului; frumoase bucle aurii împodobeau tâmpile magistratului. Unul era înalt, uscat, slab, nervos, iar ridurile feței albe trădau pasiuni cumplite sau nefericiri adânci; celălalt avea un chip strălucind de sănătate, jovial și demn de un epicurian. Amândoi erau teribil de arși de soare, iar lungile lor ghetre din piele roșcată purtau urmele tuturor șanțurilor, tuturor mlaștinilor străbătute.

— Haide, strigă domnul de Sucy, înainte! După nici o oră de mers, vom fi la Cassan, în fața unei mese pe cinste.

— Înseamnă că n-ai iubit niciodată, răspunse consilierul cu o mutră comic de jalnică, ești la fel de nemilos ca articolul 304 din Codul penal!

Philippe de Sucy tresări brusc; fruntea sa înaltă se încreți; fața îi deveni la fel de întunecoasă ca cerul din acel moment. Deși o amintire de o nespusă amărăciune îi crispă toate trăsăturile, nu plânse. Ca toți bărbații puternici, știa să-și ascundă emoțiile în străfundul inimii, și considera poate, ca multe caractere pure, că e un fel de lipsă de pudoare să-ți dezvălui suferințele când nicio vorbă omenească nu le poate reda adâncimea, și când te temi de batjocura oamenilor care nu vor să le înțeleagă. Domnul d'Albon avea unul dintre acele suflete delicate care ghicesc durerile și resimt adânc tulburarea pe care au provocat-o fără să vrea prin cine știe ce stângăcie. Respectă tăcerea prietenului său, se ridică, uită de osteneală, și-l urmă în liniște, întristat că atinsese o rană ce nu era probabil cicatrizată.

— Într-o zi, prietene, îi zise Philippe strângându-i mâna și mulțumindu-i de muta lui căință printr-o privire sfâșietoare, într-o zi îți voi povesti viața mea.

Astăzi n-aş putea.

Continuare să meargă în tăcere. Când durerea colonelului păru risipită, consilierului îi reveni oboseala; şi cu instinctul sau mai degrabă cu îndârjirea omului hărţuit, ochiul său sonda toate adâncimile pădurii; cerceta vârfurile arborilor, examina potecile, nădăjduind să descopere vreo colină unde să poată cere ospitalitate. Ajungând la o răscruce, crezu că întrezăreşte un fum ușor înălţându-se printre arbori.

Se opri, privi cu mare atenţie şi recunoscă, din mijlocul unui desiş uriaş, crengile verzi şi întunecoase ale câtorva pini.

— O casă! O casă! strigă el cu bucuria pe care ar fi avut-o un marinar strigând: Pământ! Pământ!

Apoi înaintă voinic printr-un tufăriş destul de des, iar colonelul, căzut într-o reverie adâncă, îl urmă în mod automat.

— Prefer să găsesc aici o omletă, pâine de casă şi un scaun, decât să merg să caut la Cassan canapele, trufe şi vin de Bordeaux.

Cuvintele acestea erau o exclamaţie entuziasmată smulsă consilierului de aspectul unui zid a cărui culoare alburie se detaşa în depărtare din masa cafenie a trunchiurilor noduroase ale pădurii.

— Ah! Ah! ăsta pare să fie vreun schit de demult, exclamă iarăşi marchizul d'Albon ajungând la un grilaj vechi şi negru, de unde putu vedea, în mijlocul unui parc destul de întins, o clădire construită în stilul folosit pe vremuri pentru monumentele mănăstireşti.

— Ce bine ştiau să-şi aleagă poziţia şmecherii ăştia de călugări!

Această nouă exclamaţie era provocată de uluirea pe care i-o trezea magistratului poetica sihăstrie din faţa ochilor săi. Casa era înălţată la jumătatea costişei laterale a muntelui pe a cărui culme se află satul Nerville. Marii stejari seculari ai pădurii ce descriau un cerc uriaş în jurul acestui sălaş îl izolau total. Corpul

locuințelor destinat odinioară călugărilor avea fațada îndreptată spre miazăzi. Parcul părea să aibă vreo patruzeci de pogoane. În apropierea casei se întindea o pajiște verde, întretăiată de mai multe pâraie limpezi, mari eleștee plasate cu grație și fără niciun artificiu aparent. Ici-colo se înălțau arbori verzi, cu siluete elegante, cu frunziș variat. Apoi, grote dibaci izolate, terase largi cu scările roase de vreme și balustradele ruginite imprimau o înfățișare stranie acestei sălbatice Tebaide⁽¹⁾. Arta îmbinase aici într-un mod elegant construcțiile ei cu cele mai pitorești elemente ale naturii. Patimile omenеști păreau sortite pieirii la poalele acestor arbori uriași, care apărau azilul de apropierea oricărui zgomot lumesc și temperau arșița soarelui.

— Câtă părăgînire! își spuse domnul d'Albon, după ce admirase sumbra înfățișare pe care ruinele o dădeau acestui peisaj parcă lovit de blesteme. Era ca un loc funest părăsit de oameni. Iedera își răsfrase peste tot nervurile-i întortocheate și acoperământul bogat. Mușchii cafenii, verzi, galbeni sau roșcați își răsfrau coloritul romantic pe arbori, pe bănci, pe acoperișuri, pe pietre. Ferestrele mâncate de cari erau putrezite de ploaie, roase de vreme. Câteva obloane nu se mai țineau decât într-o balama. Ușile șubrezite păreau să cadă la cea mai slabă izbitură. Împovărate de tufele lucioase ale vâscului, crengile pomilor fructiferi neîngrijiți se întindeau până departe fără să rodească. Aleile erau năpădite de ierburi înalte. Dărâmăturile acestea aruncau în tablou efecte de o poezie încântătoare și gânduri visătoare în sufletul spectatorului. Un poet ar fi rămas aici cufundat într-o lungă melancolie, admirând dezordinea aceasta plină de armonie, distrugerea aceasta care nu era lipsită de grație. În acea clipă, câteva raze de soare spărseseră carcasa de nori, iluminând prin jerbe multicolore priveliștea pe jumătate sălbatică. Olanele cafenii străluciră, mușchii sclipiră, umbre fantastice se agitară pe pajiști, sub arbori;

culorile stinse prinseră viață, contrastele izbitoare se împotriviră, frunzișul se detașă în lumină. Brusc, soarele dispăru. Peisajul acesta care păruse a vorbi, amuți, redevenind sumbru sau mai degrabă blând ca cea mai blândă culoare a unui crepuscul de toamnă.

— Este palatul Frumoasei din pădurea adormită, își zise consilierul ce și începuse să nu mai vadă casa decât cu ochii unui proprietar. Oare a cui o fi? Trebuie să fii cu adevărat neghiob să nu locuiești într-o proprietate atât de drăguță.

În clipa aceea, o femeie se ridică de sub un nuc plantat în dreapta grilajului și, fără să facă zgomot, trecu prin fața consilierului la fel de iute ca umbra unui nor; apariția aceasta surprinzătoare îl amuți.

— Ei, d'Albon, ce-i cu dumneata? întrebă colonelul.

— Îmi frec ochii să-mi dau seama dacă dorm sau sunt treaz, răspunse magistratul lipindu-se de grilaj, încercând să revadă fantoma. Ea se află, probabil, sub smochinul acela, zise el, arătându-i lui Phillipe frunzișul unui copac înălțându-se în stânga grilajului.

— Care ea?

— Păi, parcă pot să știu? reluă domnul d'Albon. S-a ridicat adineori de aici, din fața mea, spuse el cu glas scăzut, o femeie ciudată; mi s-a părut că face parte mai degrabă din specia umbrelor decât din lumea viilor. Este atât de zveltă, de ușoară, de vapoasă că trebuie să fie aeriană. Fața îi este la fel de albă ca laptele. Veșmintele ei, ochii ei, pletele ei sunt negre. M-a privit în trecere și, deși nu sunt deloc fricos, privirea ei fixă și rece mi-a înghețat sângele-n vene.

— Este drăguță? întrebă Phillipe.

— Habar n-am. Nu i-am văzut decât ochii din toată fața.

— La naiba cu cina de la Cassan! exclamă colonelul, ne oprim aici. Am o poftă copilărească să intru în această stranie proprietate. Vezi cercevelele ferestrelor vopsite în roșu, și dungile acelea roșii desenate pe

ciubucele ușilor și ale obloanelor? N-ai impresia că-i casa necuratului, care i-o fi moștenit poate pe călugări? Haidem, să alergăm după femeia albă și neagră! Înainte! strigă Philippe cu o veselie forțată.

În clipa aceea, cei doi vânători auziră un țipăt destul de asemănător cu al unui șoarece prins în cursă. Ascultară. Frunzișul câtorva arbuști atinși răsună în tăcere ca murmurul unui val agitat; dar cu toate că-și ciuliră urechile pentru a desluși vreun alt sunet, pământul rămase tăcut, tăinuind pașii necunoscutei, dacă totuși ea ar fi mers.

— A dracului ciudățenie! exclamă Philippe, urmărind contururile descrise de zidurile parcului.

Cei doi prieteni ajunseră curând la una dintre cărările pădurii, conducând spre satul Chauvry. Urcând pe drumul acesta către șoseaua dinspre Paris, se treziră în fața unui grilaj uriaș, de unde văzură fațada principală a misterioasei locuințe. În partea aceasta, ruina era ajunsă la limită. Crăpături uriașe brăzdau zidurile celor trei corpuri ale clădirii dispuse unghiular. Cioburile de țiglă și de olane îngrămădite pe pământ și acoperișurile stricate trădau o totală neîngrijire. Câteva fructe căzute pe sub copaci putrezeau fără să fie culese. O vacă păștea iarba de pe peluze, călcând florile din răzoare, în timp ce o capră culegea strugurii verzi și frunzele unei bolți de viță.

— Aici totul este în armonie, iar dezordinea este parcă organizată, zise colonelul trăgând de lanțul unui clopot, dar clopotul n-avea limbă.

Cei doi vânători nu auziră decât scârțâitul straniu al unui resort ruginit. Deși foarte dărăpănată, porțița tăiată în grilaj rezistă totuși eforturilor.

— Oh! oh! Totul devine foarte ciudat, spuse el tovarășului său.

— Dacă n-aș fi magistrat, răspunse domnul d'Albon, aș crede că femeia în negru este o vrăjitoare.

Abia își isprăvisе vorba, că vaca înaintă spre grilaj,

întinzându-și spre ei botul cald, de parc-ar fi simțit nevoia să vadă fințe omenești. Atunci, o femeie, dacă totuși numele acesta putea fi acordat finței nelămurite care se ridică de sub o tufă de arbuști, trase vaca de funie. Această femeie purta pe cap o basma roșie de sub care scăpau șuvițe de păr auriu destul de asemănătoare unui fuior încâlcit. N-avea șal. O fustă de lână grosolană cu dungi negre și cenușii, mult prea scurtă, lăsa să i se vadă picioarele. Puteai crede că face parte dintr-unul dintre triburile Pieilor Roșii descrise de Cooper², căci picioarele ei, gâtul și brațele dezvelite păreau vopsite în cărămiziu. Nicio rază de inteligență nu-i anima figura plată. Ochii albastrii erau fără căldură și opaci. Câțiva perișori albi presărați ici-colo țineau loc de sprâncene. În sfârșit, gura era pocită în așa fel, încât lăsa să iasă dinții neregulați, dar albi ca ai unui câine.

— Hei, femeie! strigă domnul de Sucy.

Ea sosi încetișor până la grilaj, contemplându-i cu un aer tâmp pe cei doi vânători, la vederea cărora schiță un zâmbet neplăcut și forțat.

— Unde suntem? Ce casă este asta? Cine stă în ea? Dumneata cine ești? Ești de aici?

La aceste întrebări și la multe altele adresate rând pe rând de cei doi prieteni, ea nu răspunse decât prin mârâituri guturale, părând mai degrabă ale unui animal decât ale unei fințe umane.

— Nu vezi că-i surdă și mută? zise magistratul.

— *Bons-Hommes!* strigă țărancă.

— Ah! Are dreptate. Ar putea fi într-adevăr vechea mănăstire *Bons-Hommes*, zise domnul d'Albon.

Întrebările reîncepură. Dar ca un copil răzgâiat, țărancă se înroși, se jucă cu saboții, răsuci funia vacii care începuse din nou să pască, se uită la cei doi vânători, examinează toate elementele îmbrăcămînții lor; scheună, mârâi, cotcodăci, dar nu scoase o vorbă.

— Cum te cheamă? întrebă Philippe privind-o țintă, de parc-ar fi vrut s-o hipnotizeze.

— Geneviève, zise ea râzând prosteste.

— Până acum vaca este creatura cea mai inteligentă pe care am văzut-o, exclamă magistratul. Am să trag o împuşcătură în aer ca să provoc apariția cuiva.

În clipa în care d'Albon își lua arma, colonelul îl opri printr-un gest și-i arătă cu degetul necunoscuta care le stârnise o atât de vie curiozitate. Această femeie părea cufundată într-o meditație adâncă, venind cu pași domoli pe o alee destul de îndepărtată, astfel încât cei doi prieteni avură timpul s-o cerceteze în voie. Era îmbrăcată într-o rochie foarte uzată de satin negru. Pletele-i lungi atârnavă în mii de buclişoare pe frunte, în jurul umerilor, coborau până mai jos de mijloc, ținându-i loc de șal. Obişnuită, desigur, cu această dezordine nu-și îndepărta decât rar părul de-o parte și de alta a tâmpelor, iar când o făcea, își scutura capul printr-o mișcare bruscă, și nu încerca a doua oară să-și elibereze fruntea sau ochii de vâlul acesta des. Gestul ei avea, de altfel, ca și al unui animal, această admirabilă siguranță de mecanism a cărui iuțeală putea să pară un miracol la o femeie. Cei doi vânători o văzură uimiți cățărându-se pe o creangă de măr și așezându-se pe ea cu ușurința unei păsări. Culese fructe, le mănca. Apoi sări pe pământ cu grațioasa moliciune pe care-o admirăm la veverițe. Membrele ei aveau o elasticitate care îi luau până și celor mai mărunte mișcări aparența de jenă sau de efortare. Se jucă pe gazon, se rostogoli în iarbă ca un copil; apoi, brusc, își aruncă picioarele și mâinile înainte și rămase întinsă în iarbă cu nepăsarea, grația și firescul unei pisicuțe adormite la soare. Tunetul se auzi bubuind în depărtare; ea se întoarse brusc și se ridică în patru labe cu miraculoasa precizie a unui câine care aude venind un străin. Ca urmare a acestei bizare poziții, pletele-i negre se desfăcură brusc în două fâșii late, căzându-i de o parte și de alta a capului și îngăduind celor doi spectatori ai acestei scene neobișnuite să-i admire umerii, a căror piele albă

strălucea ca margaretele din poiană, gâtul, a cărui perfecțiune te făcea să-ți dai seama de cea a tuturor proporțiilor trupului.

Ea lăsă să-i scape un țipăt dureros și se ridică îndată în picioare. Mișcările i se succedau cu atâta grație, se executau cu atâta iuțeală, încât părea să fie nu o faptură umană, ci una dintre acele fiice ale aerului celebrate în poeziile lui Ossian^[3]. Înaintă spre o pânză de apă, își scutură ușor un picior ca să-l elibereze de pantof, și păru că-i face plăcere să-și bălăcească în ea laba albă ca alabastrul, admirând desigur stropii pe care îi produceau și care străluceau ca pietrele prețioase. Apoi îngenunche pe marginea bazinului, se distră ca un copil, cufundându-și în apă pletele lungi și retrăgându-le brusc, pentru a privi cum cad, picătură cu picătură, stropii cu care erau îmbibate și care, traversați de lumina zilei, păreau mătânii de perle.

— Femeia asta-i nebună, exclamă consilierul.

Un strigăt răgușit, scos de Geneviève, răsună în aer părând a se adresa necunoscutei, care se îndreptă iute, dându-și la o parte părul de pe față. În clipa aceea, colonelul și d'Albon putură să vadă în mod distinct trăsăturile femeii, care, zărindu-i pe cei doi prieteni, alergă în câteva salturi până la grilaj cu ușurința unei câprioare.

— *Adio!* zise ea cu un glas blând și armonios, dar fără ca această melodie, așteptată cu nerăbdare de vânători, să pară a le dezvălui cea mai mică urmă de sentiment sau de inteligență.

Domnul d'Albon îi admiră genele lungi și sprâncenele negre și stufoase, pielea de un alb orbitor fără nicio nuanță de roșeață. Doar câteva vinișoare albastrii se desenau pe tenul alb. Când consilierul se întoarse spre prietenul său pentru a-i împărtăși uluirea provocată de apariția acestei femei stranie il găsi trântit în iarbă ca un om mort. Domnul d'Albon își descărcă pușca în aer ca pentru a chema pe cineva, și strigă: *Ajutor!*, încercând

să-l ridice pe colonel. La zgomotul detunăturii, necunoscuta, care rămăsese imobilă, o luă la goană cu rapiditatea unei săgeți, scoțând strigăte de spaimă ca un animal rănit și învârtindu-se prin poiană, părând cuprinsă de o groază adâncă. Domnul d'Albon auzi huruitul unei călești pe drumul dinspre l'Ile-Adam și imploră ajutorul călătorilor fluturându-și batista. Trăsura se îndreptă îndată spre Bons-Hommes, și domnul d'Albon îi recunoscă pe domnul și pe doamna de Grandville, vecinii săi, care se grăbiră să coboare din trăsură, oferind-o magistratului. Doamna de Grandville avea, din întâmplare, o sticlută cu săruri, obligându-l pe domnul de Sucy s-o miroasă. Când colonelul deschise ochii, îi îndreptă spre poiana unde necunoscuta nu contenea să alerge țipând și lăsa să-i scape o exclamație nedeslușită, dar care trăda un sentiment de groază; apoi își închise din nou pleoapele cu un gest prin care îl ruga parcă pe prietenul său să-l smulgă de la acest spectacol. Domnul și doamna de Grandville îl lăsară pe consilier să dispună cât vrea de trăsura lor, spunându-i îndatoritor că-și vor continua plimbarea pe jos.

— Cine-i doamna aceasta? întrebă magistratul arătând spre necunoscută.

— Se presupune că vine de la Moulins, răspunse domnul de Grandville. Se numește contesa de Vandières și se zvonește că-i nebună; dar cum nu este aici decât de două luni, n-aș putea să vă garantez adevărul celor auzite.

Domnul d'Albon mulțumi domnului și doamnei de Grandville și plecă spre Cassan.

— Ea este! exclamă Philippe revenindu-și în fire.

— Care ea? întrebă d'Albon.

— Stephanie. Ah! Moartă și vie, vie și nebună, am crezut c-am să mor.

Grijuliul magistrat dându-și seama de gravitatea crizei în care căzuse pradă prietenul său se feri să-l

întrebe sau să-l enerveze, dorind cu nerăbdare să ajungă la castel, căci schimbarea petrecută pe chipul și în toată ființa colonelului îl făcea să se teamă ca nu cumva contesa să-i fi transmis lui Philippe cumplita ei boală. Îndată ce trăsura intră pe aleea ce ducea spre l'Ile-Adam, d'Albon își trimise lacheul după doctorul târgului, astfel încât, în clipa în care colonelul fusese întins pe pat, doctorul și apărură la căpătâiul său.

— Dacă domnul colonel n-ar fi avut stomacul gol, zise chirurgul, ar fi murit. Oboseala l-a salvat.

După ce dădu primele indicații ce trebuiau urmate, doctorul ieși ca să prepare chiar el un calmant. A doua zi dimineața domnul de Sucy era mai bine; dar doctorul voise să-l vegheze personal.

— Am să-ți mărturisesc, domnule marchiz, zise doctorul către domnul d'Albon, că m-am temut de o leziune pe creier. Domnul de Sucy a suferit o comoție destul de puternică, este un temperament aprins; dar la el felul cum rezistă primului șoc decide pentru totul. Măine poate va fi în afară de orice pericol.

Doctorul nu se înșelă, și a doua zi îi îngădui magistratului să-și revadă prietenul.

— Dragă d'Albon, zise Philippe strângându-i mâna. Aș vrea să-mi faci un serviciu. Aleargă repede la Bons-Hommes! Cere toate informațiile în legătură cu doamna pe care-am văzut-o și întoarce-te grabnic, căci număr minutele.

Domnul d'Albon încălecă și galopă până la fosta stăreție. Sosind aici, zări în fața grilajului un bărbat voinic și uscățiv, cu un aer binevoitor și care răspunse afirmativ când magistratul îl întrebă dacă locuia în această casă părăginită. Domnul d'Albon îi relată motivele vizitei sale.

— Dar bine, domnule, exclamă necunoscutul, dumneata ai tras focul acela de armă fatal? Erai gata să-mi omori biata bolnavă.

— Dar, domnule, am tras în aer.

— I-ai fi făcut poate mai puțin rău doamnei contese dac-ai fi nimerit-o.

— Ei bine! Atunci suntem chit, căci apariția contesei dimitale era cât pe ce să-mi omoare prietenul, domnul de Sucy.

— Să fie cumva baronul Philippe de Sucy? exclamă doctorul împreunându-și mâinile. A fost în Rusia, la trecerea Berezinei⁽⁴⁾?

— Da, răspunse d'Albon, a fost capturat de cazaci și dus în Siberia, de unde s-a înapoiat de aproape unsprezece luni.

— Intrați, domnule, zise necunoscutul, conducându-l pe magistrat într-un salon situat la parterul clădirii unde totul purta pecetea unei dezordini capricioase.

Vase de porțelan prețios zăceau sparte alături de o pendulă a cărei cutie era neatinsă. Perdelele de mătase, drapate, din fața ferestrelor, erau sfâșiate, în timp ce dublura de muselină rămăsese intactă.

— Iată, se adresă el domnului d'Albon, intrând, astea-s ravagiile făcute de fermecătoarea făptură căreia m-am devotat. Este nepoata mea; în ciuda neputinței artei mele, nădăjduiesc să-i redau într-o bună zi judecata, încercând o metodă pe care, din nefericire, n-o pot continua decât oamenii bogați.

Apoi, ca toate persoanele trăind în singurătate, pradă unei dureri renăscânde, povesti îndelung magistratului întâmplarea următoare, a cărei relatare a fost coordonată și eliberată de numeroasele digresiuni pe care le-au făcut atât naratorul cât și consilierul.

*

Părăsind, în jurul orei nouă seara, înălțimile satului Studzianka, pe care-l apăraseră toată ziua de 28 noiembrie 1812, mareșalul Victor își lăsă pe poziție vreo mie de oameni însărcinați să apere până-n ultima clipă singurul pod nevătămat dintre cele două construite pe

Berezina. Această ariergardă se sacrificase încercând să salveze o înfrigorată gloată de întârziți amorțiți de frig, care refuzau cu încăpățănare să părăsească echipajele armatei. Eroismul generoasei trupe avea să fie însă inutil. Soldații care se scurgeau în masă spre malurile Berezinei găseau acolo, din nefericire, o uriașă cantitate de căruțe, chesoane și mobilier de tot felul pe care armata fusese obligată să le părăsească, efectuându-și trecerea în zilele de 27 și 28 noiembrie. Moștenitori ai unor averi nesperate, acești nefericiți, abrutizați de frig, se adăposteau în bivuacurile pustii, distrugeau materialul armatei pentru a-și construi cabane, făceau focul cu tot ce le cădea sub mână, îmbucătăteau caii pentru a se hrăni, smulgeau postavul sau coviltirele căruțelor ca să se acopere, și dormeau în loc să-și continue drumul și să treacă domol, în timpul nopții, această Berezina, pe care o neînchipuită fatalitate o și făcuse atât de nefastă armatei. Apatia acestor bieți soldați nu poate fi înțeleasă decât de cei care-și amintesc cum au străbătut acele vaste pustii de zăpadă, fără altă băutură decât zăpada, fără alt pat decât zăpada, fără altă perspectivă decât un orizont de zăpadă, fără altă hrană decât zăpada sau câteva sfecle degerate, câțiva pumni de făină sau carne de cal. Sleșiți de foame, de sete, de oboseală și de somn, nefericiții ajungeau brusc pe o plajă unde găseau lemne, foc, alimente, nenumărate echipaje părăsite, bivuacuri, în sfârșit, un întreg oraș improvizat. Satul Studzianka fusese pe de-a-ntregul ciopârțit, împărțit, transportat de pe înălțime la șes. Oricât de jalnică și de periculoasă ar fi fost această cetate, nenorocirile și primejdiile le surâdeau oamenilor care nu vedeau înaintea ochilor decât înspăimântătoarele pustii ale Rusiei. În sfârșit, devenise un vast spital care n-a avut decât douăzeci de ore de existență. Dezgustul de viață sau sentimentul unei bunăstări neașteptate făceau această gloată de oameni inaccesibilă oricărui alt gând decât acela al

repausului. Deși artileria aripii stângi a Rusiei trăgea continuu în îngrămădeala ce se desena ca o pată întinsă, când neagră, când scânteind în mijlocul zăpezii, neostenitele ghiulele nu li se păreau mulțimii amortite decât o neplăcere în plus. Era ca o furtună ale cărei trăsnete nu speriau pe nimeni, deoarece nu erau sortite decât să atingă ici-colo, muribunzi, bolnavi sau poate morți. Clipă de clipă soseau grupuri de întârziați. Acest soi de cadavre ambulante se risipeau îndată, cerșind din vatră în vatră un adăpost; apoi, respinși de cele mai multe ori, se regroupau iarăși pentru a obține cu forța ospitalitatea ce le fusese refuzată. Surzi la glasurile câtorva ofițeri care le preziceau moartea pentru a doua zi, își cheltuiau curajul ce le-ar fi trebuit pentru a trece fluviul, construindu-și un adăpost de o noapte, pregătindu-și o masă adesea fatală; moartea aceasta care-i aștepta nu li se mai părea un rău, întrucât ea le îngăduia o oră de somn. Rău nu însemna pentru ei decât foamea, setea, frigul. Când nu mai găsiră nici lemne, nici foc, nici cort, nici adăpost, se iscară încăierări cumplite între cei care veneau lipsiți de toate și bogații care posedau o locuință. Cei mai slabi pieriră. În sfârșit, sosi o clipă când unii oameni alungați de ruși nu mai găsiră decât zăpada ca bivuac, și se culcară în ea ca să nu se mai scoale, încetul cu încetul, puhoiul acesta de ființe aproape sleite deveni atât de compact, atât de surd, atât de nesimțitor sau poate atât de fericit, încât mareșalul Victor, care le fusese eroicul apărător ținând piept la douăzeci de mii de ruși comandați de Vittgenstein, fu obligat să-și croiască drum cu forța prin această pădure de oameni, ca să poată înlesni trecerea peste Berezina unui număr de cinci mii de viteji pe care-i ducea împăratului. Nenorociții aceștia se lăsau mai degrabă zdrobiți decât să se miște, pierind în tăcere, surzând focurilor stinse și fără să se mai gândească la Franța.

Ducele de Bellune ajunsese abia la ora zece seara de

partea cealaltă a fluviului. Înainte de a se angaja pe podurile care duceau la Zembin, încredință soarta ariergardei de la Studzianka lui Eblé, acest salvator al tuturor supraviețuitorilor dezastrului de la Berezina. Era aproape miezul nopții când marele general, urmat de un ofițer curajos, își părăsi coliba din apropierea podului pentru a contempla spectacolul oferit de tabăra situată între malul Berezinei și drumul de la Borizof la Studzianka. Tunul rușilor încetase să mai bubuie; numeroasele focuri care în mijlocul troiene lor de zăpadă abia pâlpâiau luminau ici-colo figuri care nu mai aveau nimic omenesc. Aproape treizeci de mii de bieți nenorociți, aparținând tuturor națiunilor aruncate de Napoleon asupra Rusiei, se aflau acolo, riscându-și viața cu o brutală inconștiență.

— Să-i salvăm! zise generalul ofițerului. Mâine-dimineață rușii vor fi stăpâni pe Studzianka. Va trebui, deci, să dăm foc podului în momentul când vor apărea; așadar, curaj, prietene! Croiește-ți drum până sus. Spune-i generalului Fournier că i-a rămas puțin timp să evacueze poziția, să străpungă gloata și să treacă podul. După ce-l vezi pornit la drum, urmează-l. Ia câțiva soldați valizi și arde fără milă bivuacurile, echipajele, chesoanele, căruțele, tot! Alungă oamenii aceia spre pod! Obligă-i pe toți cei care au două picioare să se refugieze pe malul celălalt. Incendiul este acum ultima noastră scăpare. Dacă Berthier⁽⁵⁾ m-ar fi lăsat să distrug blestematele astea de echipaje, fluviul n-ar fi înghițit decât pe bieții mei pontonieri, acești cincizeci de eroi, care au salvat armata și care vor fi uitați!

Generalul își duse mâna la frunte și rămase tăcut. Simțea că Polonia va fi mormântul său și că niciun glas nu se va ridica în favoarea acestor oameni sublimi care-au stat în apă, apa Berezinei, pentru a înfige în albia ei picioarele podului. Unul singur dintre ei mai trăiește încă sau, ca să fiu mai exact, suferă într-un sat neștiut! Aghiotantul plecă. Generosul ofițer abia făcu o sută de

pași spre Studzianka, și generalul Eblé trezi câțiva dintre pontonierii săi suferinzi și începu opera caritabilă, arzând bivuacurile instalate în jurul podului și obligându-i astfel să treacă râul Berezina pe toți cei care dormeau în preajmă. Intre timp, tânărul aghiotant ajunsese, nu fără mari greutăți, la singura casă de lemn rămasă-n picioare din toată Studzianka.

— Baraca asta este așadar chiar plină, camarade? se adresă el unui om pe care-l zări afară.

— Dacă intri înseamnă că ești într-adevăr o cătană isteată, răspunse ofițerul fără să se întoarcă și fără să înceteze să lovească cu sabia în lemnul casei.

— Tu ești, Philippe? zise aghiotantul, recunoscând glasul unuia dintre prietenii săi.

— Da, ah! Tu ești bătrâne, răspunse domnul de Sucy privind spre aghiotant, care, ca și el, n-avea decât douăzeci și trei de ani. Te credeam de partea cealaltă a râului ăstuia blestemat. Ai venit să ne aduci prăjituri și dulciuri pentru desert? Vei fi bine primit, adăugă el sfârșind de despuiat scoarța de lemn pe care i-o dădu, în chip de uruială, calului său.

— Îl caut pe comandantul tău ca să-l previn, din partea generalului Eblé, s-alerge spre Zembîn. Abia dacă mai aveți răgazul să străpungeți masa asta de cadavre căreia îi voi da foc îndată, ca s-o oblig să se deplaseze.

— Aproape că m-ai încălzit, vestea ta mă face să asud. Trebuie să salvez doi prieteni. Ah! Fără aceste două balasturi, dragul meu, aș fi fost de mult mort. Pentru ei îmi îngrijesc calul, și nu-l mănânc. Fie-ți milă, n-ai vreo coajă de pâine? Sunt treizeci de ore de când n-am băgat nimic în burtă, și m-am zbatut ca un turbat pentru a păstra picul de căldură și de curaj care mi-au mai rămas.

— Bietul meu Philippe! N-am nimic, chiar nimic. Dar generalul dumitale e-aici?

— Nu încerca să intri! Șopronul ăsta conține răniții noștri. Urcă mai sus! Ai să vezi, la dreapta ta, un fel de

cocină de porci, acolo-i generalul! Adio, viteazule. Dacă vreodată vom mai dansa pe un parchet la Paris...

Nu-și termină vorba. Crivățul suflă în clipa aceea cu atâta perfidie, încât aghiotantul plecă pentru a nu degera, iar buzele maiorului Philippe înțepeniră. Curând se lăsă tăcerea. Nu era întreruptă decât de gemetele din casă și de zgomotul surd făcut de calul domnului de Sucy, rumegând, de foame și de furie, scoarța înghețată a copacilor din care era construită baraca. Maiorul își vârî din nou sabia în teacă, apucă iute hățul prețiosului animal pe care reușise să-l păstreze, și-l lipsi, în ciuda rezistenței acestuia, de jalnica hrană pe care părea c-o devorează.

— La drum! Bichette, la drum! Numai tu, frumoaso, o poți salva pe Stephanie. Haide, mai târziu ne va fi îngăduit să ne odihnim, să murim, desigur.

Înfășurat într-o șubă căreia-i datora supraviețuirea și energia, Philippe o luă la goană izbind cu picioarele zăpada întărită ca să-și mențină căldura. Abia făcu vreo cinci sute de pași că zări un foc uriaș pe locul unde, dimineața, își lăsase trăsura în grija unui bătrân soldat. O neliniște cumplită puse stăpânire pe el. Ca toți aceia care, în această derută, erau dominați de un curaj nemăsurat, găsi în el forța necesară pentru a-și salva prietenii, forță pe care n-ar fi avut-o pentru a se salva pe sine. Ajunse îndată lângă o cută formată de teren, în adâncul căreia pusese la adăpost de ghiulele o tânără femeie, tovarășa sa de copilărie și bunul său cel mai de preț!

La câțiva pași de trăsură, vreo treizeci de întârziți erau reuniți în jurul unui foc uriaș pe care-l întrețineau aruncând în el scânduri, acoperișuri de chesoane, roți și bucăți de căruțe. Soldații aceștia erau, cu siguranță, ultimii veniți din toți aceia care, începând cu larga brazdă descrisă de teren la poalele satului Studzianka și până la râul fatal, formau parcă un ocean de capete, de focuri, de barăci, o mare vie agitată de curenți aproape

insesizabili și din care se înălța un freamăt surd, întretăiat uneori de țipete cumplite. Împinși de foame și de deznădejde, nefericiții aceștia atacaseră probabil cu forța trăsura. Bătrânul general și tânăra femeie pe care-i găsiseră culcați pe zdrențe, înfășurați în mantăi și șube, zăceau acum chirciți în fața focului. Una dintre portierele trăsorii era spartă. Îndată ce oamenii așezați în jurul focului auziră pașii calului și ai maiorului, se desprinse dintre ei un strigăt turbat provocat de foame.

— Un cal! Un cal!

Glasurele deveniră un singur glas.

— La o parte! Păzea! strigară doi sau trei soldați, ochind calul.

Philippe se postă în fața animalului zicând:

— Ticăloșilor! Vă arunc pe toți în foc. Sunt destui cai morți sus, pe deal. Duceți-vă și-i luați.

— Mare șarlatan și ofițerul ăsta! Unu, doi... te dai în lături? se auzi un grenadier voinic. Nu! Ei bine, atunci cum ți-este voia.

Un strigăt de femeie domină detunătura. Philippe, din fericire, nu era atins; dar Bichette, care căzuse, se zbătea cu moartea; trei oameni săriră și-o dădură gata cu lovituri de baionetă.

— Canibali! Dați-mi măcar voie să iau pătura și pistoalele, zise Philippe deznădăjduit.

— Pistoalele da, răspunse grenadierul. Cât despre cuvertură, iată un infanterist care de două zile n-a băgat nimic la cutie și care tremură în zdrențele lui subțiri. Este generalul nostru.

Philippe nu mai zise nimic, văzând un bărbat cu încălțăminte uzată, cu pantalonii găuriți în zeci de locuri, neavând pe cap decât un biet chipiu de polițist acoperit de chiciură. Se grăbi să-și ia pistoalele. Cinci oameni aduseră iapa în fața focului și începură s-o taie cu tot atâta dibăcie, cât ar fi avut ucenicii unei măcelării din Paris. Bucățile erau desprinse cu o iuțeală uimitoare și aruncate pe jar. Maiorul se duse să se așeze lângă

femeia care scosese țișatul de groază recunoscându-l; o găsi imobilă, așezată pe o pernă din trăsura și încălzindu-se; ea îl privi în tăcere, fără să-i zâmbescă. Philippe îl observă atunci lângă el pe soldatul căruia-i încredințase paza trăsorii; bietul om era rănit. Atacat de mai mulți, cedase în cele din urmă, dar ca un câine care a apărut până-n ultima clipă cina stăpânului său, își luase partea sa de pradă și-și făcuse un fel de manta dintr-un cearșaf alb. În momentul acela era preocupat să-și întoarcă pe jar o bucată din iapă, iar maiorul văzu pe chipul lui bucuria pricinuită de pregătirile ospățului. Conte de Vandières, căzut de vreo trei zile într-o stare de ramolism, stătea pe o pernă alături de soția sa și privea ținută la flăcările a căror căldură începea să-i risipească amorțeala. Sosirea lui Philippe și primejdia înfruntată de acesta nu-l emoționaseră mai mult decât încăierarea în urma căreia îi fusese prădată trăsura. La început, Sucy luă mâna tinerei contese ca pentru a-i mărturisi dragostea și a-i exprima durerea că o vedea redusă la cea mai cumplită mizerie; rămase însă tăcut lângă ea, așezat pe un morman de zăpadă care șiroia topindu-se, și cedă chiar și el fericirii de a se încălzi, uitând de primejdie, uitând de tot. Chipul său căpătă, fără să vrea, o expresie de bucurie aproape prostească, și așteptă cu nerăbdare ca felia de iapă dată soldatului său să fie friptă. Mirosul cărnii arse pe jar îi ațâța foamea, iar foamea îl făcea să uite de inimă, de curaj, de iubire. Toți oamenii care împrejmuiau focul își împărțiseră păturile, pernele, blănurile, rochiile, veșmintele bărbătești și femeiești aparținând contelui, contesei și maiorului. Philippe se întoarse să vadă dacă se mai putea folosi de ladă. La lumina flăcărilor zări aurul, diamantele, argintăria, risipite fără ca nimeni să se fi gândit să-și însușească cea mai mică părticică. Fiecare dintre indivizii reuniți de hazard în jurul acestui foc păstra o tăcere care avea în ea ceva înfrigorant și nu făcea decât ceea ce considera necesar pentru binele

propriu. Mizeria aceasta era grotescă. Fețele, descompuse de frig, erau unse cu un strat de noroi peste care lacrimile trasau de la colțul ochilor până-n josul obrazilor o dâră, dezvăluind grosimea acestei măști. Murdăria bărbilor lor lungi îi făcea pe acești soldați și mai hidoși. Unii erau înfășurați în șaluri femeiești, alții purtau pături de cal, cuverturi noroioase, zdrențe pline de chiciură care se topea; câțiva erau încălțați într-un picior cu o cizmă, iar în celălalt cu o gheată; în sfârșit, nu era nimeni al cărui veșmânt să nu pară de o ciudățenie hilară. În fața unor lucruri atât de hazlii, acești oameni rămâneau gravi și întunecați. Liniștea nu era întreruptă decât de pârăitul lemnelor, de pocnetul flăcărilor, de murmurul îndepărtat al campamentului și de loviturile de sabie cu care cei mai infometați izbeau în coapsa Bichettei pentru a-i smulge cele mai bune bucăți. Câțiva nefericiți, mai istoviți decât ceilalți, dormeau, iar dacă vreunul dintre ei se rostogolea în foc, nimeni nu-l ridica. Acești logicieni severi gândeau că dacă omul nu era mort, arsura trebuia să-l avertizeze să se așeze într-un loc mai comod. Dacă nefericitul se trezea în foc și pierea, nimeni nu-l plângea. Unii soldați se priveau ca pentru a-și justifica propria nepăsare prin indiferența celorlalți. Tânăra contesă avu de două ori parte de acest spectacol și rămase mută. Când câteva dintre bucățile puse pe cărbuni se fripseră, fiecare-și potoli foamea cu clefăitul acela care, la animale, ni se pare dezgustător.

— E pentru prima oară când am văzut treizeci de infanteriști pe-un singur cal, zise grenadierul care ucisese iapa.

Fusese singura glumă atestând spiritul național.

Curând, cea mai mare parte dintre acești bieți soldați se înfășurară în veșmintele lor, se așezară pe scânduri, pe tot ce-i putea feri de contactul cu zăpada, și adormiră fără să le pese de ziua următoare. După ce maiorul se

încălzi și după ce-și potoli foamea, o invincibilă nevoie de somn îi apăsă pleoapele.

În intervalul destul de scurt cât dură lupta cu somnul, o contemplă pe tânăra femeie care, întorcându-și fața spre foc ca să doarmă, lăsa să i se vadă ochii închiși și o parte a frunții; era înfășurată într-o șubă îmblănită și o manta groasă de dragon; capul i se sprijinea pe o pernă pătată de sânge; căciula de astrahan, menținută cu o basma legată pe sub gât, îi ferea fața de frig atât cât era cu putință; își ascunsese picioarele sub manta. Cum stătea așa, ghemuită ca un covrig, nu semăna, într-adevăr, cu nimic. Era cea din urmă dintre vivandiere? Era femeia aceea încântătoare, gloria unui iubit, regina balurilor pariziene? Vai, nici măcar ochiul celui mai devotat prieten al ei nu deslușea vreo urmă de feminitate în grămada asta de rufe și de zdrențe. Iubirea pierise sub flagelul frigului, în inima unei femei. Prin vălurile dese pe care cel mai irezistibil dintre toate somnurile le așternea peste ochii maiorului, el nu-i mai vedea nici pe soț, nici pe soție decât ca două puncte. Flăcările focului, trupurile întinse pe jos, frigul cumplit care vuia la trei pași de o căldură efemeră, totul era vis. Un gând hărțuitor îl înspăimânta pe Philippe: „Dacă adorm, vom muri cu toții; nu vreau să dorm”, își zicea. Dormea. Strigăte cumplite și o explozie îi treziră pe domnul de Sucy după o oră de somn. Sentimentul datoriei, primejdia care-i amenința prietena îi năpădiră brusc inima. Scoase un țipăt semănând cu un răget. El și soldatul său erau singurii în picioare. Văzură o mare de foc care decupa în fața lor, în negura nopții, o mulțime de oameni, devorând bivuacurile și barăcile; auziră țipete de deznădejde, urlete; zăriră mii de figuri îndurerate și fețe pline de furie. În mijlocul acestui infern, o coloană de soldați își croia drum spre pod, între două șiruri de cadavre.

— Este ariergarda noastră care se retrage, exclamă maiorul. S-a dus orice nădejde.

— Ți-am salvat trăsura, Philippe, zise un glas prietenos.

Întorcându-se, Sucy îl recunoscuse la lumina flăcărilor pe tânărul aghiotant.

— Ah! Totul este pierdut, răspunse maiorul. Mi-au mâncat calul. Și apoi, cum să-l fac să meargă pe ramolitul ăsta de general și pe nevastă-sa?

— Ia un tăciune, Philippe, și amenință-i!

— S-o ameninț pe contesă?

— Adio, strigă aghiotantul. Abia dacă mai apuc să trec râul ăsta nenorocit, și trebuie! Am o mamă în Franța! Ce noapte! Gloata asta preferă să rămână-n zăpadă, iar majoritatea nefericiților ăstora se lasă arși decât să se trezească. Este ora patru, Philippe! Peste două ore, rușii vor începe să se agite. Te asigur că vei vedea a doua oară Berezina încărcată de cadavre. Philippe, gândește-te la tine! Nu mai ai cal, n-ai cum s-o duci pe contesă; așa că vino cu mine, mai zise el, prinzându-l de braț.

— Dragă prietene, s-o părăsesc pe Stephanie...

Maiorul o înhăță pe contesă, o ridică în picioare și-o zgâlțâi cu asprimea omului deznădăjduit, obligând-o să se trezească; ea îl privea cu ochi ficși și morți.

— Trebuie să mergem, Stephanie, sau vom muri aici.

Drept orice răspuns, contesa încerca să se lase la pământ ca să doarmă. Aghiotantul luă un tăciune și îl agită prin fața lui Stephanie.

— S-o salvăm, fără voia ei! strigă Philippe ridicând-o și ducând-o în trăsura.

Se întoarse implorând ajutorul prietenului său. Amândoi îl luară în brațe pe bătrânul general, fără să știe dacă era mort sau viu, și îl așezară lângă nevastă-sa. Maiorul rostogoli cu piciorul pe fiecare dintre oamenii care zăceau pe pământ, luă înapoi tot ceea ce prădaseră, îngrămădi toate boarfele astea peste cei doi soți și azvârli într-un colț al trăsurii câteva bucăți fripte din iapa sa.

— Acum, ce-ai de gând să faci? îl întrebă aghiotantul.

— S-o trag, zise maiorul.

— Ești nebun!

— Ai dreptate, spuse Philippe încrucișându-și brațele la piept.

Brusc, îl străfulgeră o idee deznădăjduită.

— Ție, zise el, apucând brațul valid al soldatului său, ți-o încredințez pentru o oră! Gândește-te că mai degrabă mori decât să lași să se apropie pe oricine-o fi de trăsura aceasta.

Mayorul luă diamantele contesei, le ținu într-o mână, trase cu cealaltă sabia și începu să izbească furios în oamenii care dormeau și pe care-i considera a fi cei mai curajoși, reușind să trezească pe grenadierul voinic și pe încă doi oameni al căror grad îi era cu neputință să-l recunoască.

— Ne-am dus pe copcă, le zise el.

— O știu și eu, răspunse grenadierul, dar mi-este totuna.

— Ei bine, moarte pentru moarte, dar nu-i mai bine să-ți dai viața pentru o femeie frumoasă și să încerci să mai revezi Franța?

— Mai bine dorm, zise altul rostogolindu-se-n zăpadă și dacă continui să nu-mi dai pace, domnule maior, îți bag spada-n burtă.

— Despre ce-i vorba, domnule ofițer? întrebă grenadierul; omul ăsta e beat. Este un parizian; ăștia țin să-și respecte tabieturile.

— Ăsta va fi al tău, viteazule grenadier! exclamă maiorul arătându-i un șirag de diamante, dacă vrei să mă urmezi și să te lupți ca un turbat. Rușii sunt la zece minute de drum; au cai, așa că ne năpustim asupra primei lor baterii și punem mâna pe două mârțoage.

— Dar santinelele, domnule maior?

— Sunt ale unora dintre noi trei, răspunse el soldatului.

Se întrerupse; privi spre aghiotant:

— Vii și tu, Hippolyte, nu-i așa?

Hippolyte consimți printr-un semn din cap.

— Unul dintre noi, reluă maiorul, se va ocupa de santinelă. De altfel, poate că dorm și ei, blestemații ăștia de ruși.

— De acord, maiorule, ești un viteaz! Dar mă vei lua și pe mine în hodoaaga ta? zise grenadierul.

— Da, numai să nu-ți lași pielea acolo, sus. În caz că mor, Hippolyte, și tu, grenadiere, spuse maiorul adresându-se celor doi tovarăși ai săi, făgăduiți-mi că veți avea grijă de contesă, ca să scape cu viață.

— Am înțeles, zise grenadierul.

Se îndreptară către linia rusă, spre bateriile care trăseseră cu atâta cruzime în gloata nenorociților zăcând pe malul râului. La câteva minute după plecarea lor, galopul a doi cai răsună pe zăpadă și bateria trezită trimitea ghiulele care zburau peste capetele celor adormiți; pașii cailor erau atât de precipitați încât ai fi zis că auzi niște fierari bătând nicovala. Generosul aghiotant pierise. Grenadierul voinic era teafăr și nevătămat. Apărându-și prietenul, Philippe primise o lovitură de baionetă în umăr; cu toate astea se agățase cu disperare de coama calului, strângându-l atât de tare între coapse, încât animalul era prins ca-ntr-un clește.

— Slavă Domnului! strigă maiorul regăsindu-și soldatul nemișcat și caleașca la locul ei.

— Dacă ești drept, domnule ofițer, îmi faci rost de o decorație. Am luptat ca niște lei-paralei și cu spada, și cu pistolul, așa-i?

— Și încă n-am făcut nimic. Haidem să înhălmăm caii. Ține frânghiile astea.

— Nu sunt destule.

— Atunci, grenadiere, pune mâna pe adormiții ăștia și folosește-le șalurile și rufăria...

— Ptiu drace! Șmecherul ăsta e mort! strigă grenadierul despuindu-l pe primul. La naiba! Au murit toți!

— Toți?

— Da, toți! Carnea de cal este indigestă, zice-se, când o mănânci pe zăpadă.

Vorbele astea îl cutremurară pe Philippe. Frigul se întesise.

— Dumnezeule, să pierd o femeie pe care-am mai salvat-o de douăzeci de ori!

Maiorul o zgâlțâi pe contesă, strigând:

— Stephanie, Stephanie!

Tânăra femeie deschise ochii.

— Doamnă! Suntem salvați!

— Salvați? repetă ea căzând din nou.

Cu chiu, cu vai, caii fură înhămați. Maiorul, cu sabia în mâna nevătămată, cu hățurile în cealaltă, înarmat cu pistoale, urcă pe unul dintre cai, iar grenadierul, pe celălalt. Bătrânul soldat, ale cărui picioare degeraseră, fusese zvârlit de-a curmezișul trăsurii, peste general și peste contesă. Stârniți cu împunsături de sabie, caii traseră echipajul cu un soi de furie la șes, unde pe maior îl așteptau o mulțime de dificultăți. Curând îi fu cu neputință să înainteze fără să riște să strivească bărbați, femei, ba chiar copii adormiți, toți refuzând să se miște când grenadierul îi trezea. Zadarnic domnul de Sucy căuta drumul pe care ariergarda și-l croise mai înainte prin mijlocul acestui puhoi, dar care se ștersese cum se șterge dâra vaporului pe mare; nu mergea decât la pas, cel mai adesea oprit de soldații care-l amenințau că-i omoară caii.

— Vreți să ajungeți? îl întrebă grenadierul.

— Cu prețul întregii mele vieți, cu prețul lumii întregi, răspunse maiorul.

— Atunci, dați-i drumul. Nu poți face omletă fără să spargi ouăle.

Și grenadierul gardei dădu bice cailor trecând peste trupurile omenești, însângera roțile, răsturnă bivuacurile, trasând o dublă brazdă de morți peste câmpia de capete. Dar să nu-l condamnăm, întrucât n-a

încetat o clipă să zbiere cât îl ținea gura:

— La o parte, hoiturilor!

— Bietii de ei! exclamă maiorul.

— Aiurea! Ori noi, ori frigul, ori ghiulelele! răspunse grenadierul împungând caii cu vârful ascuțit al baionetei sale.

O catastrofă care-ar fi putut să li se întâmple cu mult mai înainte și pe care doar un noroc fără egal îi salvase până atunci, le stăvili brusc înaintarea. Trăsura se răsturnă.

— Mă așteptam la așa ceva, exclamă neînfricatul grenadier. Oh! oh! Camaradul a murit.

— Bietul Laurent, zise maiorul.

— Laurent? Nu era cumva din Regimentul 5 Vânători?

— Ba da.

— E văru-meu. Ptiu drace! Căteaua asta de viață nu-i atât de fericită ca s-o regreți în vremuri ca astea.

Trăsura nu fu îndreptată, caii nu fiară deshămați fără o pierdere de timp uriașă, ireparabilă. Izbitura fusese atât de puternică, încât tânăra contesă, trezită și smulsă din amorțeală din cauza șocului, se debarasă de veșminte și se ridică.

— Philippe, unde suntem? întrebă ea cu glas blând, privind împrejurul-i.

— La cinci sute de pași de pod. Vom trece peste Berezina. De partea cealaltă a râului, Stephanie, n-o să te mai necăjesc, te voi lăsa să dormi, vom fi în siguranță, vom ajunge liniștiți la Wilna. Să dea Dumnezeu să nu afli niciodată cât a costat viața ta!

— Ești rănit?

— Un fleac.

Ceasul dezastrului sunase. Tunul rușilor vestea ziua. Stăpâni pe Studzianka, ei trăsneau acum câmpia; și la primele licăriri ale dimineții maiorul zări coloanele lor mișcându-se și grupându-se pe înălțime. Un strigăt de alarmă se înalță din sânul mulțimii, care se ridică brusc

în picioare. Fiecare înțelesese în mod instinctiv pericolul, și toți se îndreptară spre pod ca unduirea unul val. Rușii coborau cu iuțeala pârjolului. Bărbați, femei, copii, cai, totul se scurgea spre pod. Din fericire, maiorul și contesa se aflau încă destul de departe de mal. Generalul Eblé tocmai dăduse foc picioarelor podului de pe celălalt dâmb. În ciuda avertismentelor date celor care năvăleau peste puntea salvatoare, nimeni nu vru să dea înapoi. Nu numai că podul se prăbuși încărcat de oameni, dar impetuozitatea talazului de oameni lansați spre țărmlul fatal era atât de puternică, încât o masă de oameni căzu în râu, ca o avalanșă. Nu se auzi niciun strigăt, ci zgomotul surd al unei pietre prăvălitate în apă; apoi Berezina se acoperi de cadavre. Mișcarea înapoi a celor care se retrăseseră spre șes ca să scape de moarte fu atât de violentă și ciocnirea dintre ei și cei ce mergeau înainte atât de cumplită, încât un mare număr de oameni muriră sufocați. Contele și contesa de Vandières își datorară viața trăsuri. După ce zdrobiseră, striviseră cu copitele o mulțime de muribunzi, caii pieriră la fel de zdrobiți, călcați în picioare de vârtejul de oameni năvălind spre pod. Maiorul și grenadierul își găsiseră salvarea în propria lor forță. Ucideau ca să nu fie uciși. Uraganul acesta de fețe omenești, acest flux și reflux al trupurilor animate de aceeași mișcare, avu ca rezultat pustiirea pentru câteva clipe a malului Berezinei. Mulțimea se retrăsese spre șes. Dacă vreo câțiva se aruncară în valuri de pe înaltul taluzului, o făcură mai puțin în speranța de a ajunge la celălalt mal care, pentru ei, însemna Franța, cât pentru a evita deserturile Siberiei. Deznădejdea deveni un scut pentru câțiva inși curajoși. Un ofițer sări din sloi în sloi până la malul opus: un soldat se cățăra în mod miraculos pe un morman de cadavre și de sloiuri. Această uriașă mulțime înțelese, în cele din urmă, că rușii nu vor ucide douăzeci de mii de oameni fără arme, rebegiți, prostiți, care nu se apărau, și fiecare își aștepta soarta cu o

cumplită resemnare Atunci, maiorul, grenadierul, bătrânul și soția sa rămaseră singuri, la câțiva pași de locul unde era podul. Stăteau acolo, toți patru, în picioare, cu ochii secătuiți, tăcuți, înconjurați de o masă de morți. Câțiva soldați nevătămați, câțiva ofițeri cărora împrejurarea le reda toată energia, li se alăturară. Grupul acesta destul de strâns număra vreo cincizeci de oameni. Maiorul zări la o depărtare de două sute de pași ruinele podului făcut pentru căruțe și care se năruise cu două zile în urmă.

— Să construim o plută, strigă el.

Nu-și sfârși bine vorba că întreg grupul alergă spre rămășițe. O mulțime de oameni începură să adune crampoane de fier, să caute scânduri de lemn, frânghii, în sfârșit toate materialele necesare construirii unei plute. Vreo douăzeci de soldați și de ofițeri înarmați alcătuiră o gardă comandată de maior pentru a proteja lucrătorii de asalturile disperate pe care le-ar fi putut încerca mulțimea, ghicindu-le intenția. Sentimentul libertății care însuflețește prizonierii și le inspiră miracole nu se poate compara cu cel care îi pune în mișcare acum pe nefericiții de francezi.

— Vin rușii! Vin rușii! strigau către lucrători cei care-i apărau.

Iar lemnele trosneau, pluta creștea în lărgime, în înălțime, în adâncime. Generali, soldați, colonei, toți se încovoiau sub greutatea roților, a fiarelor, a funiilor, a scândurilor: era o imagine reală a construirii arcei lui Noe. Tânăra contesă, așezată lângă soțul ei, contempla spectacolul cu regretul că nu putea contribui cu nimic la această muncă; ajuta totuși la făcutul nodurilor pentru consolidarea parâmelor. În sfârșit, pluta fii isprăvită. Patruzeci de oameni o aruncară în apele râului, în timp ce vreo zece soldați țineau frânghiile care trebuiau să ajute la prinderea de mal. Îndată ce constructorii își văzură ambarcațiunea plutind pe Berezina, se aruncară în ea de pe înălțimea taluzului, cu

un cumplit egoism. Maiorul, temându-se de furia acestei prime mișcări, îi ținea pe Stephanie și pe general de mână; dar se înfioră văzând ambarcațiunea neagră de lume și oamenii înghesuindu-se deasupra ca spectatorii la parterul unui teatru.

— Sălbaticilor! strigă el, eu v-am dat ideea să facem pluta; eu v-am salvat, și voi îmi refuzați un loc.

O rumoare confuză ținu loc de răspuns. Oamenii aflați la marginea plutei, înarmați cu prăjini pe care le sprijineau în taluz, împingeau cu furie ambarcațiunea pentru a o îndrepta spre celălalt mal și a o face să spintece sloiurile și cadavrele omenești.

— Afurisiților! v-am dat vânt în apă și voi nu-i primiți pe maior și pe tovarășii lui! strigă grenadierul, care-și ridică sabia, împiedicându-le plecarea și obligându-i să-și strângă rândurile, în ciuda strigătelor cumplite.

— O să cad! Cad! strigau cei de lângă el. Dați-i drumul! înainte!

Maiorul își privea cu ochii uscați iubita, care-și înălțase privirea spre cer cu un sentiment de resemnare sublimă.

— Voi muri cu tine! zise ea.

Situația oamenilor instalați pe plută avea în ea ceva comic. Deși scoteau răgete cumplite, niciunul dintre ei nu îndrăznea să țină piept grenadierului; căci erau atât de înghesuiți, încât era de ajuns să împingă o singură persoană ca să răstoarne totul. Simțind primejdia, un căpitan încercă să se descotorosească de soldat, care însă observă mișcarea ostilă a ofițerului, îl înșfăcă, și-l zvârli în apă, strigându-i:

— Așa, rățoiule, vrei apă! Poftim, bea!

— Am două locuri! strigă el. Haide, maiorule, aruncă-ne femeiușcă și vino! Lasă-l pe ramolitul ăla care mâine va crăpa.

— Grăbiți-vă, strigă un glas compus dintr-o sută de glasuri.

— Haide, maiorule. Oamenii mârâie și au dreptate.

Contele de Vandières își lepădă veșmintele de deasupra și se ridică în picioare, în uniforma sa de general.

— Să-l salvăm pe conte, strigă Philippe.

Stephanie strânse mâna prietenului, se aruncă la pieptu-i și îl sărută cu o îmbrățișare cumplită.

— Adio! zise ea.

Se înțeleseseră. Contele de Vandières își regăsi forța și prezența de spirit ca să sară în imbarcațiunea unde Stephanie îl urmă, după ce-i aruncă o ultimă privire lui Philippe.

— Maiorule, vrei locul meu? Nu-mi pasă de viață, strigă grenadierul. N-am nici nevastă, nici copil, nici mamă.

— Ți-i încredințez, strigă maiorul arătând spre conte și soția sa.

— Fii liniștit, îi voi păzi ca pe ochii din cap.

Pluta fu lansată cu atâta violență către malul opus celui pe care Philippe stătea imobil, încât atingând pământul izbitura zdruncină totul. Contele, aflat la margine, se rostogoli în râu. În clipa în care căzu, un sloi îi reteză țeasta și o zvârli departe ca pe o ghiulea.

— Hei! Maiorule! strigă grenadierul.

— Adio, strigă o femeie.

Philippe de Sucy căzu amorțit de groază, doborât de frig, de părere de rău și de oboseală.

*

— Biata mea nepoată înnebunise, adăugă doctorul după un moment de tăcere. Ah! Domnule, reluă el apucând mâna domnului d'Albon, ce cumplită a fost viața pentru această femeie, atât de tânără, atât de delicată! După ce, printr-o mare nefericire, fusese smulsă de lângă acel grenadier de gardă, numit Fleuriot, a fost târâtă timp de doi ani în spatele armatei, jucăria unei gloate de ticăloși. Mergea, mi s-a spus, cu

picioarele goale, aproape dezbrăcată, rămânând luni de zile fără îngrijiri, fără hrană; ba reținută în spitale, ba alungată ca un animal. Numai Dumnezeu știe nenorocirile îndurate de nefericita asta, supraviețuind totuși. Când părinții ei care o credeau moartă își împărțeau aici succesiunea, ea se afla într-un orașel din Germania, închisă într-o casă de nebuni. În 1816, grenadierul Fleuriot o recunoscuse într-un han din Strasbourg, unde tocmai sosise după ce evadase din închisoarea aceea.

Câțiva țărani îi povestiră grenadierului cum trăise contesa o lună întreagă într-o pădure, și cum o hăituiseră ei ca să pună mâna pe ea, fără să izbutească. Eu mă aflam atunci la câteva leghe de Strasbourg. Auzind vorbindu-se despre o fată sălbatică, am simțit dorința să verific faptele acestea ieșite din comun care ofereau subiectul unor povești ridicole. Mare surpriză recunoscând-o pe contesă! Fleuriot mi-a spus tot ce știa despre jalnica întâmplare. L-am adus pe bietul om împreună cu nepoată-mea în Auvergne, unde-am avut nenorocirea să-l pierd. Avea o oarecare autoritate asupra doamnei de Vandières. Doar el izbutea s-o facă să se îmbrace. *Adio!* Cuvântul acesta care, pentru ea, reprezintă tot graiul, îl rostea pe vremuri destul de rar. Fleuriot încercase să reînvie în ea unele idei; dar a eșuat și n-a reușit decât s-o determine să pronunțe ceva mai des această vorbă tristă. Grenadierul știa s-o distreze și să-i găsească o preocupare jucându-se cu ea; și prin el, nutream speranța...

Unchiul lui Stephanie tăcu o clipă.

— Aici, reluă el, a întâlnit altă ființă cu care pare că se înțelege. Este o țarancă nătângă, care, în ciuda urâteniei și a prostiei s-a îndrăgostit de un zidar. Zidarul voise s-o ia de nevastă, deoarece ea posedă câteva pogoane de pământ. Biata Geneviève a fost timp de un an cea mai fericită făptură din univers. Se gătea, mergea duminică la bal împreună cu Dallot, înțelegea

iubirea; era loc în sufletul ei și în mintea ei pentru un sentiment. Dallot însă s-a răzgândit. A găsit o fată cu mintea întreagă și cu două pogoane de pământ mai mult decât avea Geneviève. Dallot a părăsit-o, deci, pe Geneviève. Biata ființă a pierdut și picul de inteligență pe care i-l dezvăluise dragostea și nu mai știe decât să pască vacile sau să cosească iarba. Nepoata mea și această sărmană fată sunt, într-un fel, unite prin lanțul invizibil al destinului lor comun și prin sentimentul care le-a pricinuit nebunia. Vedeți? zise unchiul lui Stephanie, conducându-l pe marchizul d'Albon la fereastră.

Magistratul o zări, într-adevăr, pe frumoasa contesă așezată pe pământ, în poalele lui Geneviève. Țăranca, în mână cu un uriaș pieptene de os, se străduia să descurce pletele lungi și negre ale lui Stephanie, care stătea blândă, scoțând țipete înăbușite al căror accent presupunea o plăcere instinctivă. Domnul d'Albon se cutremură observând totala uitare de sine și nepăsarea animalică a contesei, trădând o totală lipsă de sensibilitate.

— Philippe! Philippe! exclamă el, nenorocirile trecute nu sunt nimic. Oare să nu mai fie nicio speranță?

Bătrânul doctor își înălță ochii spre ceruri.

— Adio, domnule, zise domnul d'Albon strângând mâna bătrânului. Prietenul meu mă așteaptă; veți veni să-l vedeți cât mai curând, nu?

— Așadar este chiar ea! exclamă Sucy, auzind primele cuvinte ale marchizului d'Albon. Ah! Tot nu-mi venea să cred, adăugă, lăsând să-i cadă câteva lacrimi din ochii negri, a căror expresie era de obicei severă.

— Da, este contesa de Vandières, răspunse magistratul.

Colonelul se ridică brusc și se grăbi să se îmbrace.

— Ei! Ce faci, Philippe, zise magistratul uluit, ți-ai pierdut mințile?

— Dar nu mă mai doare nimic, răspunse simplu

colonelul. Știrea asta mi-a alinat toate durerile. Și ce boală s-ar mai putea face simțită, când mă gândesc la Stephanie? Plec la Bons-Hommes s-o văd, să-i vorbesc, s-o vindec. Este liberă. Ei bine, fericirea ne va surăde, iar de nu, înseamnă că nu există providență. Crezi oare că biata femeie m-ar putea auzi fără să-și recapete mințile?

— Te-a văzut deja și nu te-a recunoscut, îi răspunse blând magistratul care, dându-și seama de speranța exaltată a prietenului său, încerca să-i insufle unele îndoieli salvatoare.

Colonelul tresări, dar începu să zâmbescă, schițând o ușoară expresie de neîncredere. Nimeni nu îndrăzni să se împotrivescă intențiilor colonelului.

În câteva ceasuri, fii instalat în fosta stăreție, alături de doctor și de contesa de Vandières.

— Unde-i ea? exclamă el sosind.

— Liniște! răspunsese unchiul lui Stephanie. Doarme. Este aici, priviți-o.

Philippe o văzu pe biata nebună ghemuită la soare, pe o bancă. Capul îi era ocrotit împotriva fierbințelii aerului de o pădure de păr răsfirat peste față; brațele îi atârnavă cu grație până-n pământ; trupul zăcând avea poziția elegantă a unei câprioare, picioarele erau strânse sub ea, fără efort; sânul i se ridica în intervale egale; pielea sa, tenul său aveau albul acela al porțelanului pe care-l admirăm atâta pe chipurile transparente ale copiilor. Imobilă, alături de ea, Geneviève ținea în mână o ramură pe care Stephanie se urcase cu siguranță s-o rupă din cel mai înalt vârf al unui plop, și nătânga agita ușor frunzișul acesta deasupra tovarășei ei adormite, ca să alunge muștele și să răcorească atmosfera. Țăranca privi spre domnul Fanjat și spre colonel; apoi, ca un animal care și-a recunoscut stăpânul, își întoarse încet capul spre contesă, continuând s-o vegheze, fără să schițeze nici cel mai mic semn de mirare sau de inteligență Aerul era înfierbântat. Banca de piatră părea

că strălucește, iar pajiștea înălța către cer aburii aceia jucăuși care plutesc și pâlpâie deasupra ierburilor ca un praf auriu; dar Geneviève părea că nu simte căldura mistuitoare. Colonelul strânse puternic mâinile doctorului. Lacrimile izvorâte din ochii militarului se rostogoliră de-a lungul obrajilor săi bărbătești și căzură în iarbă, la picioarele lui Stephanie.

— Domnule, zise unchiul, sunt doi ani de când inima mi se strânge, zi cu zi. Curând vei ajunge ca mine. Și chiar de n-ai plânge, durerea rămâne aceeași.

— Ai îngrijit-o, zise colonelul ai cărui ochi exprimau tot atâta recunoștință, cât și gelozie.

Cei doi bărbați se înțelesesă; și strângându-și mâna cu putere, rămaseră din nou imobili, contemplând pacea neasemuită pe care somnul o așternea asupra acestei încântătoare făpturi. Din când în când Stephanie scotea un oftat, iar acest oftat, care avea toate aparențele sensibilității, îi dădeau fiori de plăcere nefericitului colonel.

— Vai, îi zise blând domnul Fanjat, nu te amăgi; dumneata o vezi în acest moment în toate mințile.

Cei care au stat ceasuri întregi să contemple încântați somnul ființei iubite ai cărei ochi aveau să le surâdă la trezire, vor înțelege neîndoios sentimentul plăcut și dureros care-l chinuia pe colonel. Pentru el, somnul acesta era o iluzie; trezirea avea să fie o moarte, și una dintre cele mai cumplite. Deodată, un pui de căprioară alergă în trei salturi spre bancă, o adulmecă pe Stephanie, pe care acest zgomot o trezi; ea se ridică ușor în picioare fără ca mișcarea făcută să sperie capriciosul animal; dar când îl zări pe Philippe, o luă la goană urmată de tovarășul patrupe, până la un gard de soc; apoi scoase acel slab țipăt de pasăre speriată pe care colonelul îl mai auzise în fața grilajului, când contesa îi apăruse domnului d'Albon pentru prima oară. În sfârșit, se cățără într-un drob, se cuibări în smocul verde al copacului și privi spre străin cu atenția celei mai

iscoditoare privighetori a pădurii.

— Adio, adio, adio! rosti ea fără ca sufletul să fi imprimat vreo undă de sensibilitate acestui cuvânt.

Era nepăsarea păsării cântându-și aria.

— Nu mă recunoaște, zise colonelul deznădăjduit. Stephanie, sunt Philippe, Philippe al tău, Philippe!

Și bietul militar înaintă spre drob, dar când ajunse la trei pași de copac, contesa îl privi de parcă-l înfrunta, deși un soi de spaimă îi licări în ochi; apoi, dintr-un singur salt sări de pe drob pe un salcâm și de acolo într-un brad din nord, unde se legănă din creangă în creangă cu o suplețe uimitoare.

— N-o urmări, zise domnul Fanjat. Ai putea stârni o aversiune între dumneata și ea care ar putea deveni de neînălțurat. Te voi ajuta s-o cunoști și s-o îmblânzești. Vino pe banca aceasta. Dacă nu-i dai nicio atenție sărmanei nebune, nu peste mult o vei vedea apropiindu-se pe nesimțite, ca să te cerceteze.

— *Ea!* Să nu mă recunoască, să fugă de mine, își repeta colonelul așezându-se cu spatele spre un copac al cărui frunziș umbrea o bancă rustică; și capul i se lăsă pe piept. Doctorul păstră tăcerea. Curând contesa coborî încet din înaltul bradului ei, rotindu-se ca un licurici, lăsându-se uneori în voia legănării pe care vântul o imprima arborilor. Se oprea pe fiecare ramură pentru a-l pândi pe străin, în cele din urmă, văzându-l imobil, sări în iarbă, se ridică în picioare și veni spre el cu pasul încet, de-a curmezișul livezii. Când ea se opri, rezemată de un copac aflat la vreo zece pași de bancă, domnul Fanjat îi spuse în șoaptă colonelului:

— Ia repede din buzunarul meu drept câteva bucăți de zahăr și arată-i-le. Va veni; renunț de bunăvoie în favoarea dumitale la plăcerea de a-i oferi dulciuri. Cu ajutorul zahărului, care-i place la nebunie, o vei obișnui să se apropie de dumneata și să te recunoască.

— Când era sănătoasă, răspunse cu tristețe Philippe, nu-i plăceau deloc mâncărurile dulci.

În clipa când colonelul îi arătă lui Stephanie bucata de zahăr ținută între degetul mare și arătătorul mâinii drepte, ea scoase din nou țipătul acela sălbatic și alergă iute spre Philippe; apoi se opri învinsă de teama instinctivă pe care el i-o insufla; se uita la zahăr și-și întorcea alternativ capul, ca nenorociții aceia de câini cărora stăpânii le interzic să se atingă de mâncare, înainte de a le fi spus una dintre ultimele litere ale alfabetului, pe care o rostesc răspicat. În sfârșit, pasiunea animalică învinse frica; Stephanie se repezi spre Philippe, întinse cu timiditate frumoasa-i mână cafenie ca să apuce prada, atinse degetele iubitului ei, inhăță zahărul și dispăru într-un boschet al pădurii. Această cumplită scenă îl copleși pe colonel, care izbucni în lacrimi și fugi în salon.

— Iubirea să fie oare mai puțin curajoasă decât prietenia? întrebă domnul Fanjat. Eu mai sper, domnule baron. Biata nepoată-mea era într-o stare și mai jalnică decât aceasta în care-o vedeți.

— Cum e posibil? exclamă Philippe.

— Stătea în pielea goală, reluă doctorul.

Colonelul făcu un gest de groază și se îngălbeni; doctorul crezu că recunoaște în paloarea aceasta un indiciu îngrijorător. Îi luă pulsul și-l găsi pradă unor friguri violente: după multe insistențe, reuși să-l convingă să se întindă pe pat și îi pregăti o ușoară doză de opium, ca să-i producă un somn liniștit.

Trecuseră aproape opt zile, răstimp în care baronul de Sucy se luptă deseori cu neliniști ucigătoare; dar curând ochii lui nu mai avură lacrimi. Inima sa, adesea sfărâmată, nu se putu obișnui cu spectacolul pe care i-l oferea nebunia contesei, dar se împăcase, ca să spunem așa, cu îngrozitoarea situație, și găsi o ușurare în suferință. Eroismul lui nu cunoscua margini. Avu curajul s-o îmblânzească pe Stephanie alegându-i dulciurile; depuse atâta străduință în aducerea acestei hrane, știu

atât de bine să dozeze modestele izbânzi pe care voia să le producă asupra instinctului iubitei sale, această ultimă rămășiță a inteligenței ei, încât izbuti s-o facă mai docilă decât fusese vreodată. Colonelul cobora în fiecare dimineață în parc; și, dacă, după ce-o căuta îndelung pe contesă, nu putea ghici pe ce copaci se legăna alene, nici ungherul în care se pitulase ca să se joace cu vreo pasăre, nici pe ce acoperiș era cățărata, fluiera aria atât de celebră a cântecului *Plecând spre Syria*, de care se lega amintirea unei scene a dragostei lor. Atunci Stephanie alerga cu ușurința unui pui de ciută. Se obișnuise atât de mult să-l vadă pe colonel, încât el n-o mai speria; curând se deprinse să i se așeze pe genunchi, să-l strângă în brațele ei uscate și agere. În atitudinea aceasta, atât de scumpă iubiților, Philippe oferea pe rând câteva dulciuri lacomei contese. După ce le mânca pe toate, Stephanie se aventura deseori să scotocească buzunarele prietenului ei cu gesturi având iuțeala mecanică a mișcărilor unei maimuțe. După ce se convingea că nu mai rămăsese nimic, se uita la Philippe cu ochi limpezi, fără gânduri, fără recunoștință: se juca atunci cu el; încerca să-i scoată cizmele ca să-i vadă piciorul, îi sfâșia mânușile, își puneă pe cap pălăria lui; dar îl lăsa să-și treacă mâinile prin pletele ei. Îi îngăduia s-o strângă în brațe, și primea fără plăcere sărutări fierbinți; în sfârșit, îl privea când acesta plângea; înțelegea perfect fluieratul melodiei *Plecând spre Syria*; însă el nu izbutea s-o facă să-și rostească propriul nume: *Stephanie!* Philippe era susținut în cumplita-i întreprindere de o speranță care nu-l părăsea niciodată. Dacă, în vreo frumoasă dimineață de toamnă, o găsea pe contesă stând liniștită pe o bancă, sub vreun plop îngălbenit, bietul îndrăgostit se culca la picioarele ei și privea în ochii ei atâta timp cât voia ea să se lase privită, sperând că razele care se revărsau din ei să redevină conștiente; uneori își făcea iluzii, credea că văzuse luminile acelea reci și imobile vibrând din nou, calde, vii

și exclama:

— Stephanie, Stephanie, mă auzi, mă vezi?

Dar ea asculta sunetul acestei voci ca pe un zgomot, ca sforțarea vântului care agita arborii, ca mugetul vacii pe care se cățăra; și colonelul își frângea mâinile de deznădejde, deznădejde mereu înnoită. Timpul și zadarnicele-i încercări nu făceau decât să-i sporească durerea. Într-o seară, sub un cer liniștit, înconjurat de tăcerea și pacea aceluia colț retras de țară, doctorul îl zări de departe pe baron preocupat de încărcarea unui revolver. Bătrânul medic pricepu că Philippe își pierduse orice speranță; își simți sângele năvălindu-i în inimă, și dacă izbuti să-și înfrângă leșinul, o făcu pentru că prefera să-și vadă nepoata vie și nebună decât moartă. Alergă.

— Ce faci! zise el.

— Țasta-i pentru mine, răspunse colonelul arătându-i pe bancă un pistol încărcat, iar ăsta-i pentru ea! adăugă, terminând cu înfundarea călților în arma din mână.

Contesa era întinsă pe jos și se juca cu gloanțele.

— Nu știi pesemne, reluă sec doctorul care-și ascunse spaima, că, azi-noapte, în timp ce dormea, a spus: Philippe!

— Mi-a rostit numele! exclamă baronul, lăsând să-i scape pistolul pe care Stephanie îl ridică; dar el i-l smulse din mâini, îl luă pe cel de pe bancă și fugi.

— Biată micuță! exclamă doctorul, fericit de succesul înșelătoriei lui. O strânse pe nebună la piept și spuse: Te-ar fi ucis, egoistul! Vrea să te omoare pentru că suferă. Nu știe să te iubească pentru tine, copila mea! îl iertăm, nu-i așa? Și-a pierdut mințile, iar tu, tu nu ești decât nebună. Lasă! Doar Dumnezeu are dreptul să te recheme la el. Noi te credem nefericită pentru că nu mai participi la necazurile noastre, proști ce suntem! Dar, zise el așezând-o pe genunchii săi, tu ești fericită, nimic nu te stingherește; trăiești ca pasărea, ca cerbul.

Ea se repezi asupra unui pui de mierlă care ȋopăia, îl înșfăcă scoțând un mic ȋipăt de satisfacție, îl sugrumă, îl privi mort, și îl lăsă la poalele unui copac, fără să-i mai pese de el.

A doua zi, cum se făcu ziuă, colonelul coborî în grădină, o căută pe Stephanie; credea în fericire. N-o găsi; fluieră. Când iubita sosi, o luă la braț; și mergând pentru prima oară împreună, se duseră sub bolta unor copaci veștejiți, ale căror frunze cădeau sub briza matinală. Colonelul se așeză și Stephanie i se urcă singură pe genunchi. Philippe tremură de plăcere.

— Draga mea, zise el sărutând pățimaș mâinile contesei, eu sunt Philippe.

Ea îl privi curioasă.

— Vino, adăugă el, strângând-o. Simți cum îmi bate inima? N-a bătut decât pentru tine. Te iubesc și acum. Philippe n-a murit, este aici, iar tu îi stai în brațe. Tu ești Stephanie a mea, eu sunt Philippe al tău.

— Adio, zise ea, adio.

Colonelul se cutremură, deoarece crezu că exaltarea îi fusese resimțită de contesă. Strigătul lui sfâșietor, ațâțat de speranță, acest ultim efort al unei iubiri eterne, al unei pasiuni delirante, reînvia judecata prietenei sale.

— Ah! Stephanie, vom fi fericiți!

Ea lăsă să-i scape un ȋipăt de satisfacție, iar ochii avură o vagă sclipire de inteligență.

— Mă recunoaște! Stephanie!

Colonelul simți cum îi crește inima, pleoapele i se umeziră. Dar, brusc, o văzu pe contesă arătându-i o bucățică de zahăr pe care-o găsisese scotocindu-i buzunarele, în timp ce-i vorbea. Luase așadar drept un gând omenesc această fărâmbă de judecată pe care o presupune viclenia maimuțelor. Philippe își pierdu cunoștința. Domnul Fanjat o găsi pe contesă așezată peste trupul colonelului. Își ronțăia zahărul, manifestându-și plăcerea prin gesturi alintătoare pe

care i le-ai fi admirat când era lucidă, dacă ar fi vrut să-și imite în joacă papagalul sau pisica.

— Vai, dragă prietene! exclamă Philippe, revenindu-și în fire, mor în fiecare zi, în fiecare clipă. O iubesc prea mult! Aș îndura totul dacă, în nebunia ei, ar fi păstrat o umbră de feminitate. Dar văzând-o mereu sălbatică și chiar lipsită de pudoare, văzând-o...

— Îți trebuie așadar o nebunie de operă, zise rece doctorul. Devotamentul dumitale în dragoste este, așadar, supus prejudecăților? Dar, bine, domnule! M-am lipsit pentru dumneata de trista fericire de a-mi hrăni nepoata, ți-am lăsat plăcerea de a te juca cu ea, n-am păstrat pentru mine decât grijile cele mai apăsătoare. În timp ce dumneata dormi, eu o veghez, eu... Haide, domnule, părăsește-o. Pleacă din această tristă sihăstrie. Eu m-am obișnuit să trăiesc cu această scumpă făptură, îi înțeleg nebunia, îi pândesc gesturile, îi intuiesc tainele. Într-o zi îmi vei mulțumi.

Colonelul părăsi Bons-Hommes pentru a nu mai reveni decât o dată. Doctorul fu înspăimântat de impresia pe care i-o făcu oaspetele său; începuse să-l iubească la fel ca pe nepoată-sa. Dacă dintre cei doi îndrăgostiți exista unul demn de milă, acesta era, cu siguranță, Philippe – el singur purta povara unei înspăimântătoare dureri! Doctorul se informă asupra colonelului și află că nefericitul se retrăsese la o moșie pe care o avea în apropiere de Saint-Germain. Încrezându-se într-un vis, baronul pusese la cale un plan pentru a reda judecata contesei. Ferindu-se de doctor, își ocupă restul toamnei cu pregătirea acestei uriașe întreprinderi.

Prin parcul său curgea un râu, care se revărsa iama într-o mlaștină uriașă semănând oarecum cu cea care se întindea de-a lungul țărmului drept al Berezinei. Satul Satout, situat pe o colină, încadra acest spectacol de groază, la fel cum Studzianka domina câmpia

Berezinei. Colonelul adună muncitori punându-i să sape un canal care să închipuie devorantul râu unde pieriseră tezaurele Franței: Napoleon și armata lui. Ajutat de amintiri, Philippe izbuti să refacă în parcul său malul unde generalul Eblé construise podurile. Înfipse stâlpi susținători și le dădu foc, astfel încât să sugereze scândurile negre pe jumătate arse care, pe ambele părți ale râului, îi încredințaseră pe întârziați că drumul spre Franța le era închis. Colonelul ceru să i se aducă rămășițe semănând cu acelea pe care le folosiseră tovarășii săi de nenorocire la construirea ambarcațiunii lor. Își devastă parcul, cu intenția de a completa iluzia pe care își întemeia ultima sa nădejde. Comandă uniforme și veșminte zdrențuite, ca să îmbrace cu ele sute de țărani, înălță barăci, bivuacuri, baterii pe care le incendie. În sfârșit, nu uită nimic din ceea ce putea reproduce cea mai cumplită dintre toate scenele și își atinse scopul. Către primele zile ale lunii decembrie, când zăpada acoperise pământul cu o mantie deasă albă, el recunoscuse Berezina.

Această falsă Rusie era de o atât de înspăimântătoare veridicitate, încât numeroși dintre tovarășii săi de arme recunoscuseră scena fostelor lor mizerii. Domnul de Sucy păstră secretul acestei reprezentatii tragice, despre care, în perioada aceasta, multe cercuri pariziene vorbiră ca despre o scrânteală.

La începutul lunii ianuarie 1820, colonelul urcă într-o trăsură aidoma cu aceea care-i dusesese pe domnul și doamna de Vandières de la Moscova la Studzianka și se îndreptă spre pădurea din L'Ile-Adam. Înghămase doi cai aproape la fel cu cei pe care se dusesese să-i prindă cu prețul vieții sale din rândurile rusești. Purta veșmintele murdare și bizare, armele, căciula pe care le avusese în ziua de 29 noiembrie 1812. Ba chiar lăsase să-i crească barba, părul, și-și neglijase fața pentru ca nimic să nu lipsească acestui cumplit adevăr.

— Te-am ghicit, exclamă domnul Fanjat văzându-l pe colonel coborând din trăsură. Dacă vrei ca proiectul să-ți reușească, nu te arăta cu hainele acestea. Diseară îi voi da nepoatei mele puțin opium. După ce adoarme o îmbrăcăm așa cum era la Studzianka și o urcăm în trăsură. Eu vă voi urma într-o caleașcă.

În jurul orei două dimineața, tânăra contesă fu dusă în trăsură, așezată pe perne și înfășurată într-o pătură grosolană. Câțiva țărani luminau această bizară răpire. În liniștea nopții răsună deodată un țipăt sfâșietor. Philippe și doctorul se întoarseră și o văzură pe Geneviève care ieșise pe jumătate goală din odaia joasă în care dormea.

— Adio, adio! S-a sfârșit! Adio! striga ea plângând în hohote.

— Dar bine, Geneviève, ce-i cu tine? o întrebă domnul Fanjat.

Geneviève dădu din cap cu o mișcare de deznădejde, își înălță brațul spre cer, privi trăsura, scoase un lung mârâit, dădu semne vădite de groază adâncă și se înapoie tăcută.

— Semn bun! exclamă colonelul. Fata asta regretă că nu mai are tovarășă. Presimte poate că Stephanie își va recăpăta judecata.

— Să dea Dumnezeu, zise domnul Fanjat, care păru tulburat de acest incident.

De când studia nebunia, întâlnise mai multe exemple de spirit profetic și de harul prezicerii, unele dintre ele fiind furnizate de nebuni și care, după spusele multor călători, se regăseau la triburile sălbatice.

După cum calculase colonelul, Stephanie străbătu șesul fictiv al Berezinei în jurul orei nouă dimineața, când o trezi zgomotul unei detunături, răsunând la o sută de pași de locul unde avea loc scena. Era un semnal. Mii de țărani izbucniră într-un urlat îngrozitor, semănând cu țipetele de deznădejde care trebuie să-i fi înspăimântat pe ruși când douăzeci de mii de întârziați

se văzuseră sortiți morții sau sclaviei, din propria lor greșeală. Auzind acest țipăt, această detunătură de tun, contesa sări din trăsură, alergă cuprinsă de o neliniște delirantă peste câmpul înzăpezit, văzu bivuacurile arse și fatala plută pe care oamenii o lansau pe o Berezină înghețată. Maiorul Philippe era acolo, învărtind sabia asupra mulțimii.

Doamna de Vandières lăsa să-i scape un țipăt ce îngheță toate inimile și se opri înaintea colonelului, care tremura de emoție. Ea își regăsi calmul, privi mai întâi ca prin ceață tabloul acesta straniu. Timp de o clipă la fel de rapidă ca fulgerul, ochii ei avură luciditatea lipsită de inteligență pe care o admirăm în ochiul lucitor al păsărilor; apoi își petrecu mâna peste frunte, cu expresia vie a unei ființe care gândește; contemplă această amintire vie, această viață trecută, reînviată în fața ei, întoarse repede capul spre Philippe și *îl văzu*. O liniște înfiorătoare se așternu peste mulțime. Colonelul găfăia și nu îndrăznea să vorbească, doctorul plânga. Frumosul chip al lui Stephanie se coloră ușor; apoi din nuanță în nuanță recăpătă strălucirea unei tinere sclipitor de proaspătă. Viața și fericirea, animate de o inteligență scânteietoare, biruiau încetul cu încetul ca un incendiu. Un tremur convulsiv o străpunse din cap până-n picioare. Apoi aceste fenomene, izbucnite deodată, avură parcă o legătură comună, când ochii lui Stephanie aruncară o rază cerească, o flacără însuflețită. Trăia, gândea! Ea se înfioră, de groază, poate! Dumnezeu dezlega pentru a doua oară această limbă moartă și arunca din nou focul său în această inimă stinsă. Voința omenească veni cu torentele ei electrice și însufleți trupul din care lipsise vreme atât de îndelungată.

— Stephanie! strigă colonelul.

— Ah! Este Philippe, zise biata contesă.

Apoi se aruncă în brațele tremurânde pe care i le întinse colonelul, și îmbrățișarea celor doi iubiți

însăpământă spectatorii. Stephanie plânga. Deodată lacrimile i se uscară, deveni cadaverică de parc-ar fi fost lovită de trăsnet și spuse cu un glas slăbit:

— Adio, Philippe, te iubesc, adio!

— Oh! A murit! strigă colonelul desfăcându-și brațele.

Bătrânul medic primi corpul neînsuflețit al nepoatei sale, o sărută așa cum ar fi făcut-o un bărbat tânăr. O purtă în brațe și se așeză cu ea pe o grămadă de lemne. O privea pe contesă punându-i pe inimă o mână vlăguită și agitată de convulsii. Inima nu mai bătea.

— Vasăzică este adevărat, zise el contemplând rând pe rând colonelul împietrit și chipul lui Stephanie peste care moartea așterne frumusețea aceea strălucitoare, aureolă fugară, zălog poate al unui viitor luminos.

— Da, a murit.

— Ah! Zâmbetul ei, exclamă Philippe, privește-i zâmbetul! Să fie cu puțință?

— A și început să se răcească, răspunse domnul Fanjat.

Domnul de Sucy făcu câțiva pași pentru a se smulge din acest spectacol; dar se opri, fluieră melodia pe care o înțelegea nebuna și nevăzându-și iubita alergând, se îndepărtă cu pași șovăitori, ca un om beat, fluierând întruna, fără să se mai uite înapoi.

Generalul Philippe de Sucy era considerat în lume ca un om foarte îndatoritor și mai ales foarte vesel, în urmă cu câteva zile, o doamnă îl felicită pentru buna lui dispoziție și pentru echilibrul comportamentului său.

— Ah! doamnă, zise el, îmi plătesc glumele foarte scump, seara, când sunt singur.

— Și-ntotdeauna ești singur?

— Nu, răspunse el surâzând.

Dacă un bun observator al naturii umane ar fi putut vedea în acea clipă expresia contelui de Sucy, s-ar fi înfiorat poate.

— De ce nu te căsătorești? reluă doamna care avea

mai multe fete într-un pension. Ești bogat, titrat, faci parte dintr-o veche familie de nobili; ești talentat, ai viitor, totul îți zâmbește.

— Da, răspunse el, dar este un zâmbet care mă ucide.

A doua zi, doamna află cu stupoare că domnul de Sucy își zburase creierii în timpul nopții. Înalta societate comentă în fel și chip acest eveniment extraordinar, și fiecare căuta pricina. După preferințele fiecăruia, jocul, dragostea, ambiția, desfrâurile ascunse, explicau această catastrofă, ultima scenă a unei drame care începuse în anul 1812. Doar doi bărbați, un magistrat și un bătrân medic, știau că domnul conte de Sucy era unul dintre bărbații aceia puternici cărora Dumnezeu le acordă nefericita putere de a ieși în fiecare zi triumfători dintr-o înfruntare cumplită cu un monstru necunoscut. Dar dacă, o clipă numai, își retrage de pe ei mâna, mor.

Paris, martie 1830.

Addenda

Următoarele personaje din *Adio*, se regăsesc în alte romane sau nuvele ale lui Balzac din *Comedia Umană*:

Granville, Viconte de (apoi Conte)

Une ténébreuse affaire, 1843

Honorine, 1843

Une double famille, 1830 (*A doua familie*)

César Birotteau, 1837 (*Istoria mării și decăderii lui César Birotteau*)

Splendeurs et misères des courtisanes, 1838 (*Strălucirea și suferințele curtezanelor*)

Une fille d'Ève, 1839

Le Cousin Pons, 1847 (*Vărul Pons*)

[1] Tebaida era o regiune a vechiului Egipt, în care s-au retras primii sihaștri creștini. [n.k.]

[2] Cooper – *Fenimore Cooper* (1789—1851), romancier american, a evocat în povestirile sale obiceiurile triburilor indiene. [n.k.]

[3] *Ossian* – bard scoțian legendar, evocator de peisaje cețoase și de acțiuni tragice și mărețe, cunoscut încă de la sfârșitul secolului al XVIII-lea prin imitațiile lui MacPherson; era foarte la modă în Franța la începutul secolului al XIX-lea. Volumul lui de versuri îl însoțește pe Napoleon pe câmpurile de bătaie și devine o sursă de inspirație pentru romantici. [n.k.]

[4] *Trecerea Berezinei* – momentul cel mai dramatic al înfrângerii armatelor napoleoniene în Rusia a fost, în perioada retragerii, trecerea râului Berezina (afluent al Niprului), în zilele de 26—29 noiembrie 1812. [n.k.]

[5] *Berthier (Louis-Alexandre)* – mareșal al Franței sub Napoleon I (1753—1815). [n.k.]